

บทที่ 4

ขบวนการสหกรณ์การเกษตร

4.1 ความหมาย ความสำคัญ และบริบทของสหกรณ์การเกษตร

4.2.1 ความหมายของสหกรณ์การเกษตร (กรมส่งเสริมสหกรณ์) หมายถึง สหกรณ์ที่จัดตั้งขึ้นในหมู่ผู้มีอาชีพทางการเกษตรรวมตัวกันจัดตั้งขึ้นและจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลต่อนายทะเบียนสหกรณ์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สมาชิกดำเนินกิจกรรมร่วมกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อแก้ไขความเดือดร้อนในการประกอบอาชีพของสมาชิก และนำไปสู่การยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของสมาชิกให้ดีขึ้น

ในประเทศไทย สหกรณ์การเกษตรแห่งแรกได้จัดตั้งขึ้น เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2459 ชื่อว่า “สหกรณ์วัดจันทร์ ไม่จำกัดสินใช้” ที่จังหวัดพิษณุโลก ปัจจุบันสหกรณ์การเกษตรในประเทศไทย ดำเนินธุรกิจแบบเอนกประสงค์ ตามพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 และดำเนินธุรกิจเพื่อส่งเสริมอาชีพและชีวิตความเป็นอยู่แก่สมาชิก ที่สำคัญได้แก่ ธุรกิจสินเชื่อ ธุรกิจซื้อ ธุรกิจขาย ธุรกิจแปรรูป ธุรกิจส่งเสริมอาชีพและบริการ และการให้การศึกษอบรม ปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2558 มีสหกรณ์การเกษตรจำนวน 3,836 แห่ง สมาชิกสหกรณ์จำนวน 6.69 ล้านคน ทุนดำเนินงาน 204,140 ล้านบาท ธุรกิจที่สำคัญ คือ ธุรกิจสินเชื่อรองลงมาได้แก่ ธุรกิจรับฝากเงิน ธุรกิจซื้อ ธุรกิจรวบรวมและแปรรูป และธุรกิจให้บริการและอื่นๆ คิดเป็นมูลค่า 82,414, 76,238, 71,852, 110,615, 590 ล้านบาทตามลำดับ โดยมีมูลค่าธุรกิจในปี 2556 จำนวน 188,560 ล้านบาท มีกำไรสุทธิ 5,068 ล้านบาท¹ (กรมตรวจบัญชีสหกรณ์, 2556)

ในทางสากล สหกรณ์การเกษตรเป็นองค์การธุรกิจที่เกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเกษตร เป็นเจ้าของและรวมตัวกันจัดตั้งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นกลไกในการจัดการธุรกิจ ทั้งด้านการวางแผนธุรกิจ การจัดหาปัจจัยการผลิต การรวบรวมและแปรรูป การส่งเสริมการเกษตรและบริการต่างๆ เพื่อให้สมาชิกมีอำนาจการต่อรองในเรื่องอาชีพ ลดความเสี่ยงและเพิ่มโอกาสทางการตลาด ตลอดจนการจัดสวัสดิการเพื่อให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี โดยปัจจุบัน ICA มีส่วนธุรกิจ ICAO ที่มีภารกิจสำคัญในการประสานความร่วมมือกับภาคีองค์กรระหว่างประเทศ เช่น FAO, ILO และอื่นๆ เพื่อการสนับสนุนส่งเสริมให้สหกรณ์การเกษตร เป็นผู้นำในระดับโลกในด้านการสร้างความมั่นคงทางอาหาร ดังที่ได้กล่าวไว้ใน ข้อ 4.2

4.2 บริบทของสหกรณ์การเกษตรในระบบเศรษฐกิจ-สังคม

จากข้อมูลขององค์การอาหารแห่งสหประชาชาติ ในปี 2556 ชี้ให้เห็นบทบาทของสหกรณ์การเกษตร ในการทำหน้าที่ด้านการสร้างความมั่นคงทางอาหารและการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมในชนบท ตัวอย่างเช่น ในประเทศบราซิล สหกรณ์การเกษตรมีบทบาทถึง 37% ของ GDP ในภาคการเกษตร ในอียิปต์ เกษตรกร 4 ล้านคนเป็นสมาชิกสหกรณ์ ในเอธิโอเปียมีสมาชิกสหกรณ์ 900,000 คน ในอินเดียผลิตนม 16.5 ลิตรต่อวัน รวบรวมมาจากสมาชิกสหกรณ์โคนม จำนวน 12 ล้านคน ในทวีปยุโรปสหกรณ์การเกษตรมีส่วนแบ่ง

¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมจากสารสนเทศสำนักการคลัง สหกรณ์ทุกประเภทประจำปี 2556, กรมตรวจบัญชีสหกรณ์

การตลาด 60% ของผลิตภัณฑ์การเกษตร และประมาณร้อยละ 50 เป็นปัจจัยการผลิต ในทวีปเอเชีย เกษตรกรในญี่ปุ่นทุกคนเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตร

ข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ชี้ให้เห็นบทบาทสำคัญของสหกรณ์การเกษตร ในการแก้ปัญหาแก่เกษตรกร ในการทำหน้าที่เป็นกลไกในการรวมซื้อ รวมขาย และสร้างโอกาสการตลาดแก่เกษตรกร ตลอดจนการสร้างมูลค่าเพิ่มในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของสหกรณ์ภายใต้แบรนด์สินค้าสหกรณ์ (รูปที่ 4.1)

สินค้า/ผลิตภัณฑ์สหกรณ์ในงาน Expo Coop ประเทศโปรตุเกส

สินค้า/ผลิตภัณฑ์สหกรณ์ในงาน Expo Coop ประเทศบราซิล

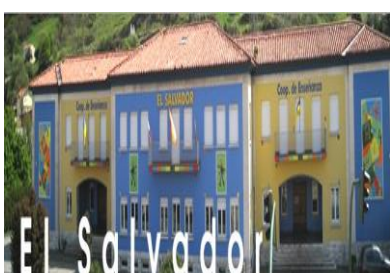
รูปที่ 4.1 สินค้า/ผลิตภัณฑ์สหกรณ์ในงาน Expo Coop ที่โปรตุเกส ปี พ.ศ. 2551 และบราซิล ปี พ.ศ. 2557

4.2.1 สหกรณ์การเกษตรในเดนมาร์ก

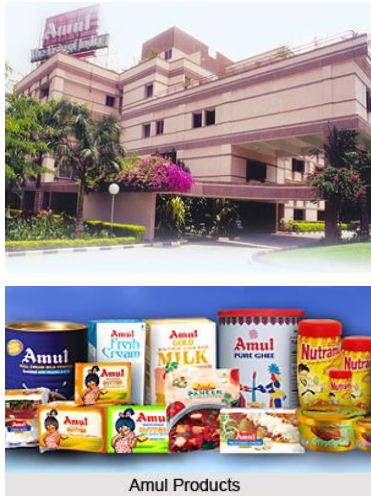
สหกรณ์การเกษตรในประเทศเดนมาร์ก มีบทบาทอย่างสำคัญต่อระบบการเกษตรของประเทศ เกษตรกรชาวเดนมาร์กประสบความสำเร็จในการทำธุรกิจระหว่างประเทศ โดยใช้สหกรณ์การเกษตรในการบูรณาการเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มจากการผลิตพืชอาหารสัตว์ไปสู่การผลิตปศุสัตว์และแปรรูปผลิตภัณฑ์ เนย เบคอน เพื่อส่งจำหน่ายในต่างประเทศ

4.2.2 สหกรณ์การเกษตรใน เอลซาวาดอร์

สหกรณ์การเกษตรมีบทบาทสำคัญในตลาดกาแฟและเป็นตัวแทนในการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนเกษตรกรสมาชิกให้ได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของเกษตรกรในชุมชน

4.2.3 สหกรณ์การเกษตรในอินเดีย

สหกรณ์การเกษตรในอินเดีย ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในระดับโลก คือ สหกรณ์ AMUL โดยตัวแบบธุรกิจ AMUL มีโครงสร้างเป็น 3 ระดับ พัฒนาจากการรวมตัวของสหกรณ์ระดับหมู่บ้าน เป็นสหภาพสหกรณ์ระดับตำบลและเป็นชุมนุมสหกรณ์ระดับชาติ ที่มีระบบธุรกิจเชื่อมโยงนำสินค้าจากผู้ผลิตสู่ผู้บริโภคแทนการทำหน้าที่ของพ่อค้าคนกลาง ปัจจุบันมีผลิตภัณฑ์นมภายใต้แบรนด์ AMUL จำหน่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศ

สหกรณ์ IFFCO เป็นสหกรณ์ปุ๋ยที่มีบทบาทสำคัญในตลาดปุ๋ยของประเทศอินเดียและพัฒนาระบบธุรกิจไปสู่การสร้างเครือข่ายธุรกิจในตลาดต่างประเทศได้สำเร็จ เป็นตัวแบบธุรกิจสหกรณ์ที่น่าสนใจ

4.2.4 สหกรณ์การเกษตรในประเทศเคนย่า

เริ่มต้นจากสมาคมสหกรณ์ผู้เลี้ยงวัว Githunguri ซึ่งจัดตั้งในปี พ.ศ. 2504 ภายใต้การพัฒนาระบบธุรกิจที่ครอบคลุมทั้งด้านการจัดการธุรกิจ การศึกษาอบรมทำให้สหกรณ์เงินทุนกูรี ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำอุตสาหกรรมนม หนึ่งในสามของประเทศเคนย่าในปี พ.ศ. 2551

4.2.5 สหกรณ์การเกษตรในสหรัฐอเมริกา

สหกรณ์ผู้ผลิตถั่วเหลืองในรัฐเซาท์ดาโกต้า ได้บุกเบิกในการทำธุรกิจแปรรูป เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์ของสมาชิก สหกรณ์ผู้ปลูกข้าวโพดในมิสซูรี ก็ได้ยกระดับธุรกิจไปสู่การผลิตแอลกอฮอล์ ในขณะที่สหกรณ์การเกษตรไอโอวา ก็พัฒนาระบบการผลิตสุกรจนได้รับความสำเร็จ

4.2.5 สหกรณ์การเกษตรในแคนาดา

สหกรณ์การเกษตร LA ในรัฐมอนทรีออล ได้พัฒนาระบบธุรกิจของสมาชิกที่เป็นเกษตรกรผู้เลี้ยงสุกร มีบทบาทสำคัญในธุรกิจผลิตภัณฑ์สุกรในตลาดระหว่างประเทศเป็นที่ยอมรับในระดับสากล

4.2.6 สหกรณ์การเกษตรในญี่ปุ่น

ขบวนการสหกรณ์การเกษตรในญี่ปุ่น มีบทบาทสำคัญในการยกระดับการดำเนินธุรกิจ เพื่อให้บริการแก่เกษตรกรทั้งประเทศที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ โดยมี JA Zenshu ทำหน้าที่เป็นองค์กรกลางประสานงานกับภาคี ภาครัฐ และภาคเอกชน ภาควิชาการส่งเสริมและพัฒนา กลไกด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาในการยกระดับมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์ ในขณะที่เดียวกันชุมนุมสหกรณ์การเกษตรระดับจังหวัด ก็มีบทบาทสำคัญในการจัดตลาดกลางและดำเนินธุรกิจแปรรูป โลจิสติกส์ เพื่อให้บริการธุรกิจ เพื่อจำหน่ายสินค้าแก่ผู้บริโภคโดยตรง โดยมี Outlet จำหน่ายสินค้าในรูปแบบเปอร์มาร์เก็ตกระจายทั่วประเทศ นอกจากนี้ยังมี IDACA ซึ่งเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรในเอเชียแปซิฟิก ทำหน้าที่เป็นกลไกในการเชื่อมโยงทางวิชาการและให้การศึกษาอบรมแก่ผู้นำสหกรณ์การเกษตรในระดับภูมิภาคภายใต้ความร่วมมือกับภาครัฐบาลญี่ปุ่นและ ICA-AP

4.2.7 สหกรณ์การเกษตรในเกาหลี

ขบวนการสหกรณ์การเกษตรในเกาหลีภายใต้การนำของชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งชาติเกาหลี (NACF) ได้ยกระดับการพัฒนาธุรกิจที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายสหกรณ์การเกษตรในระดับท้องถิ่นทั่วโลก การทำหน้าที่การตลาด การแปรรูป โลจิสติกส์ การสร้างแบรนด์ โดยจำหน่ายสินค้าใน Outlet ภายใต้แบรนด์ Nonghyup จนเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ

4.3 บริบทของสหกรณ์การเกษตรในประเด็นความมั่นคงทางอาหาร

การคาดคะเนขององค์การอาหารแห่งสหประชาชาติ (FAO) คาดว่าในปี พ.ศ. 2593 (ค.ศ. 2050) ประชาคมโลกจะมี 9 พันล้านคน และจะมีประชากรประมาณ 100 ล้านคน ประสบภาวะขาดแคลนอาหาร (รูปที่ 4.2)

รูปที่ 4.2 แนวโน้มภาวะการขาดแคลนอาหาร

แหล่งข้อมูล: องค์การอาหารแห่งสหประชาชาติ(FAO)

ในปี 2555 ซึ่งเป็นปีสากลแห่งสหกรณ์ FAO จึงมีนโยบายร่วมกับ ICA ในการผลักดันให้สหกรณ์การเกษตรเป็น Key Players ในระดับโลกที่เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการความมั่นคงทางอาหารของโลกและสุขอนามัย โดยมีแนวทางการดำเนินงานที่สำคัญ ดังนี้

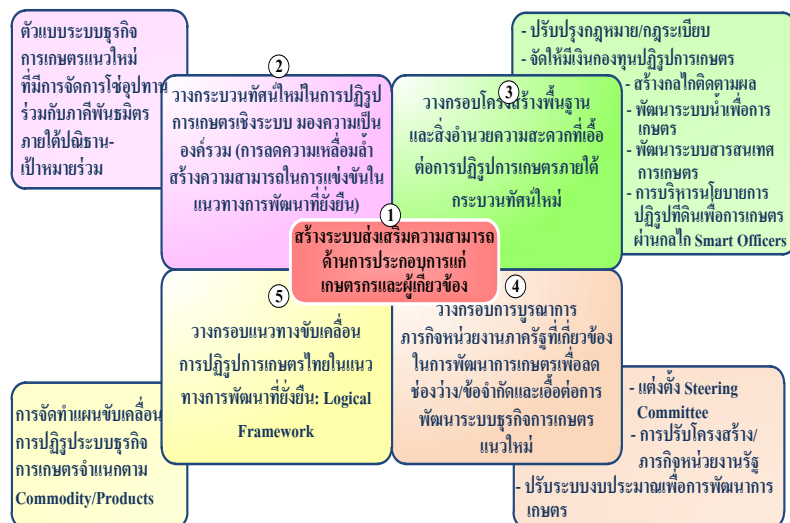
- คน 1 ใน 2 จะเข้ามามีส่วนร่วมเป็นสมาชิกสหกรณ์ตั้งนั้นสหกรณ์จึงถูกมองว่าเป็น key players ในระดับโลก ที่จะต่อสู้เพื่อความอดอยากหิวโหย ทั่วโลก
- สนับสนุนโครงการที่มีจุดมุ่งหมายในการส่งเสริมการผลิต
- ช่วยหยุดการลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรโดยเฉพาะสำหรับผู้หญิงในภาคการเกษตร และการเป็นเจ้าของที่ดินตลอดจนการบริการด้านการเงิน
- ช่วยเพิ่มการเข้าถึงพลังงานและการแปรรูปของประชาคมในชนบท
- ส่งเสริมการจัดการที่ดีกว่าของระบบอาหารเกษตรเพื่อลดความผันผวนด้านราคาโดยการสร้างความเข้มแข็งทางการตลาดของเกษตรกรผ่านโซ่อุปทานท้องถิ่น ภูมิภาค และโลก
- การดำเนินการด้านการจัดการโซ่อุปทาน ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระหว่างประเทศ
- อำนวยความสะดวกในการเข้าถึงที่ทำกิน การเป็นเจ้าของที่ดินการประมง ป่าไม้ และความมั่นคงทางอาหาร
- สร้างกลไกที่จะทำให้เยาวชนรุ่นหลังเข้ามาเป็นเกษตรกรผ่านการฝึกอบรมการเงินนวัตกรรม

ในส่วนของประเทศไทย เราถูกจัดอันดับให้เป็นประเทศผู้ผลิตอาหารของโลกในอันดับที่ 8 โดยยุทธศาสตร์การพัฒนากิจการเกษตรในปัจจุบัน (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2557) มุ่งเน้นไปที่ 4 ประเด็นยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย (รูปที่ 4.3, 4.4)

- 1) ปรับโครงสร้างและการพัฒนาการผลิต มีวัตถุประสงค์เพื่อปรับโครงสร้างการผลิตสินค้า สหกรณ์ให้เชื่อมโยงตลอดห่วงโซ่อุปทาน โดยคำนึงถึงความเชี่ยวชาญเฉพาะทางของสหกรณ์
 - 2) เพิ่มศักยภาพสหกรณ์ ในการดำเนินการเชิงพาณิชย์ให้มีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มศักยภาพของ สหกรณ์ตามพื้นที่เป้าหมาย การลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานและการพัฒนาศักยภาพผู้นำสหกรณ์ในเชิงธุรกิจ และการเชื่อมโยงการระดมทุนจากสหกรณ์สู่สหกรณ์
 - 3) เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ น้ำ ดิน ที่ดิน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อการสร้างโครงสร้าง พื้นฐานและเชื่อมโยงการอนุรักษ์ดิน น้ำ ระบบชลประทานและระบบการผลิต
 - 4) แก้ไขปัญหาเกษตรกรอย่างยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาหนี้สินเกษตรกร ปรับแก้ กฎหมาย และปรับปรุงประสิทธิภาพข้อมูลเกษตรกรและการเกษตร ผ่านการวิจัยและนวัตกรรม
- โดยจะสังเกตได้ว่า รัฐบาลจะเน้นใช้กลไกการส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกรและใช้ตลาดสหกรณ์ ในการเชื่อมโยงการผลิตเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มโดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นเกษตรกร

รูป 4.3 แผนนโยบายการพัฒนาการเกษตรไทย ปี 2558

รูป 4.4 ข้อเสนอสำหรับกรอบ แนวทางการปฏิบัติการพัฒนาการเกษตร ภายใต้ชุดโครงการ The DC&F

4.4 ปัญหาและข้อจำกัดของสหกรณ์การเกษตรในประเทศไทย

ข้อค้นพบจากการวิจัยภายใต้ชุดโครงการวิจัย “การขับเคลื่อนการพัฒนาการสหกรณ์และการค้าที่เป็นธรรม : The DC&F” ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งให้เห็นปัญหาและข้อจำกัดของสหกรณ์การเกษตรในประเทศไทย ดังรายละเอียดในกรอบที่ 1

กรอบที่ 1

ปัญหาและข้อจำกัดของสหกรณ์การเกษตรในประเทศไทย

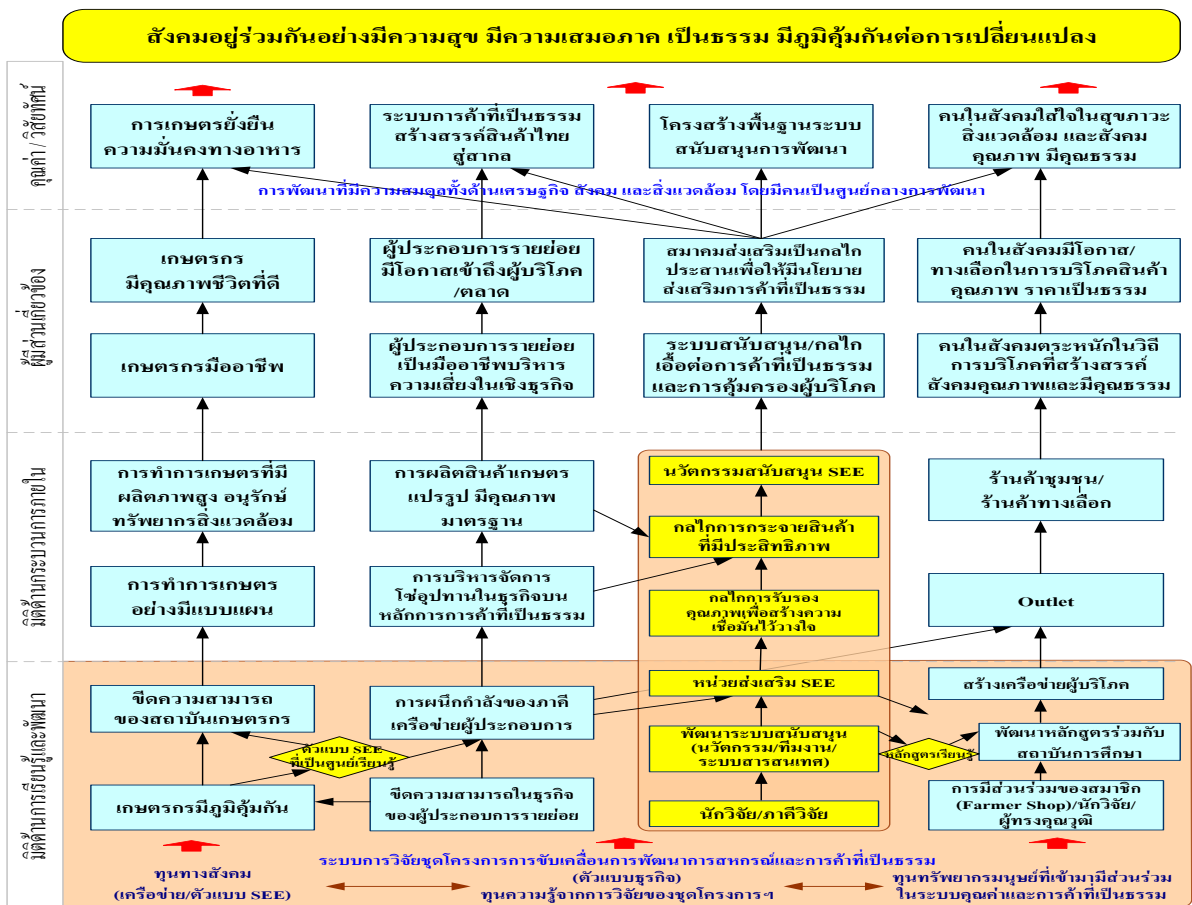
พัฒนาการของสหกรณ์การเกษตรในประเทศไทยที่เริ่มต้นด้วยการจัดตั้งเป็นสหกรณ์เอกประสงค์ที่มุ่งดำเนินธุรกิจจัดหาทุนแก่เกษตรกรสมาชิก และในระยะต่อมาที่นโยบายรัฐสนับสนุนให้มีการควบรวมสหกรณ์ขนาดเล็กหลายๆ แห่ง ภายใต้เขตแดนดำเนินงานในระดับอำเภอให้เป็นสหกรณ์การเกษตรในแบบเอนกประสงค์เพื่อให้บริการแบบครบวงจร ตั้งแต่ธุรกิจสินเชื่อ (รับฝากเงิน, ให้เงินกู้) การรวมซื้อ การรวมขาย การแปรรูป และส่งเสริมอาชีพ-บริการต่างๆ มาตั้งแต่ปี 2511 ภายหลังจากการประกาศใช้พรบ.สหกรณ์ พ.ศ. 2511 นั้น

ภายใต้นโยบายรัฐที่ให้การส่งเสริมการจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรเพิ่มขึ้นในแต่ละปี กอปรกับบริบทการดำเนินธุรกิจในตลาดการเกษตรได้มีพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงโครงสร้างและข้อตกลงระหว่างประเทศหลายประการ ทำให้สหกรณ์การเกษตรอยู่ในภาคเศรษฐกิจที่มีคู่แข่ง และคู่ค้าเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ โดยคู่แข่งและคู่ค้า ก็ได้มีการนำเอากลยุทธ์การตลาดและนวัตกรรมต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในธุรกิจ ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อการทำงานของสหกรณ์การเกษตรที่จำเป็นต้องมีการยกระดับการทำงานให้มีประสิทธิภาพ และมีมาตรฐานสากลมากขึ้นตลอดเวลา

ภาพสะท้อนที่ได้จากการวิจัยและผลการประเมินสมรรถนะของสหกรณ์การเกษตร ในช่วงเวลาของแผนพัฒนาการสหกรณ์ ฉบับที่ 2 (สถาบันวิชาการด้านสหกรณ์, 2555) ซึ่งให้เห็นข้อจำกัดของสหกรณ์การเกษตรที่สำคัญ ได้แก่

- จากฐานข้อมูลด้านการผลิตของสมาชิกที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาระบบธุรกิจของสหกรณ์ ทำให้สหกรณ์ไม่สามารถวางแผนธุรกิจเพื่อบริการแก่สมาชิก
- การสนับสนุนของภาครัฐภายใต้โครงการพัฒนาธุรกิจ ส่วนใหญ่ไม่ต่อเนื่อง จึงมักทิ้งปัญหาไว้ให้สหกรณ์ เช่น การขาดทุนในธุรกิจ ปัญหาการตีค่าเสื่อมราคาจากเงินลงทุน ซึ่งกระทบต่อรายได้ของสหกรณ์ และการจัดสรรผลประโยชน์แก่สมาชิกสหกรณ์
- กลไกการฝึกอบรมและข้อมูลข่าวสารของขบวนการสหกรณ์การเกษตร ยังไม่เป็นไปในทิศทางที่จะช่วยยกระดับคุณค่าและมูลค่าเพิ่มแก่ธุรกิจสหกรณ์การเกษตร
- ระบบธุรกิจของสหกรณ์การเกษตรยังไม่เชื่อมโยงไปถึงผู้บริโภค ส่วนใหญ่ตลาดมักจำกัดอยู่ที่การจำหน่ายให้ผู้ประกอบการและพ่อค้าคนกลาง สำหรับผลิตภัณฑ์ที่จำหน่ายถึงผู้บริโภค โดยใช้แบรนด์ของสหกรณ์ ได้แก่ ข้าวสาร ซึ่งจำกัดภายในสมาชิกสหกรณ์

การวิจัยภายใต้ชุดโครงการ The DC&F ซึ่งมีวัตถุประสงค์สำคัญในการสร้างสรรค์นวัตกรรม เพื่อยกระดับคุณค่าและสร้างมูลค่าเพิ่ม จึงได้ดำเนินการวิจัยร่วมกับภาคี ภาครัฐ ขบวนการสหกรณ์ เอกชน และชุมชน ในระหว่างปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ได้พัฒนาตัวแบบธุรกิจสหกรณ์ในการประยุกต์ใช้คุณค่าสหกรณ์ (Co-operative Value) แนวคิดการจัดการโซ่อุปทานอย่างบูรณาการในธุรกิจ (Integrated Supply chain) และกรอบการพัฒนาแบบคุณค่าการค้าที่เป็นธรรม (VN&F Platform) การดำเนินงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมานั้น ได้นำมาสู่การพัฒนาแบบธุรกิจของสหกรณ์การเกษตร ภายใต้เสาหลักยุทธศาสตร์ที่สำคัญ 4 เสาหลัก ดังรูปที่ 4.5 ได้ผลลัพธ์ที่น่าสนใจ ดังนี้

รูปที่ 4.5 SEE Strategy Map

4.5 ตัวแบบสหกรณ์การเกษตรที่น่าสนใจและนวัตกรรม

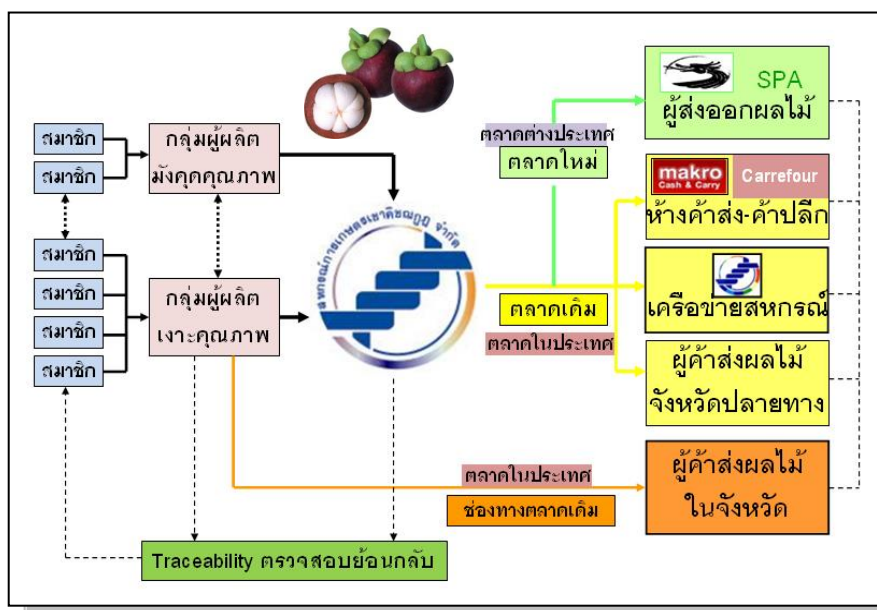
ในที่นี้จะกล่าวถึงตัวแบบสหกรณ์ที่น่าสนใจและนวัตกรรมของสหกรณ์การเกษตรในประเทศไทย เป็นผลงานวิจัยของสถาบันวิชาการด้านสหกรณ์มาให้ชนิดได้เรียนรู้ถึงกระบวนการพัฒนานวัตกรรมของสหกรณ์ภาคการเกษตร

4.5.1 เครือข่ายคุณค่าผลไม้คุณภาพ

เป็นต้นแบบการดำเนินธุรกิจของเครือข่ายคุณค่าผลไม้ ภายใต้โซ่อุปทานที่สามารถเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างสหกรณ์และผู้ประกอบการ ในการกระจายผลไม้ออกสู่ผู้บริโภค โดยการขับเคลื่อนกลุ่มผู้ผลิตผลไม้คุณภาพ ภายใต้กลไกของสหกรณ์การเกษตรเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่เกษตรกรชาวสวนผลไม้ ภายใต้ตลาดการค้าเสรีที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพื่อช่วยลดปัญหาผลไม้ราคาตกต่ำ และขายไม่ได้ ในช่วงฤดูกาลตลอดจนขยายผลการดำเนินธุรกิจเครือข่ายคุณค่าผลไม้ สู่ตลาดในประเทศและต่างประเทศให้สอดคล้องกับการผลิตของชาวสวนผลไม้ภายใต้ภาคีเครือข่าย

เป็นต้นแบบของวิธีการทำงานร่วมกันระหว่าง เจ้าหน้าที่รัฐ สหกรณ์ และสมาชิก ที่มีกระบวนการทัศน์การพัฒนา เห็นคุณค่าสหกรณ์ในการนำประโยชน์สู่สมาชิกและชุมชน นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นวิธีการทำงานแบบบูรณาการที่ผู้รับผิดชอบ คำนึงถึงกลุ่มเป้าหมาย คือ เกษตรกรเป็นหลัก ในการสร้างเป็นชุมชนเรียนรู้ของเกษตรกร

4.5.2 เครือข่ายคุณค่าข้าวหอมมะลิสหกรณ์ไทย

เป็นตัวแบบของเครือข่ายที่มีภาคีพันธมิตร เป็นสหกรณ์การเกษตร จำนวน 15 แห่ง ในพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ ร้อยเอ็ด สุรินทร์ บุรีรัมย์ มหาสารคาม และนครราชสีมา

ตัวแบบเครือข่ายธุรกิจและแบรนด์ข้าวเกิดบุญที่ช่วยสร้างผลกระทบที่ทำให้ผู้นำและฝ่ายจัดการสหกรณ์ ที่เป็นภาคีเครือข่ายฯ มีทักษะและประสบการณ์ร่วมกันในเรื่องการบริหารจัดการธุรกิจข้าวหอมมะลิ ภายใต้โซ่อุปทานที่คำนึงถึงความเสี่ยงและการดำเนินธุรกิจอย่างยั่งยืนภายใต้สภาพแวดล้อมแข่งขัน ชุดความรู้สำคัญๆ ที่ได้จากระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ภายใต้คำแนะนำของทีมประสานงานกลาง

ได้แก่ กลยุทธ์การตลาดของผู้ประกอบธุรกิจร้านค้าปลีกชั้นนำ ชุดความรู้เกี่ยวกับมาตรฐานข้าวหอมมะลิไทย มาตรฐานโรงงาน การสร้างแบรนด์ที่สร้างความพึงพอใจแก่ผู้บริโภค การจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า การบริหารความเสี่ยงในการดำเนินธุรกิจเครือข่ายฯ ระบบบริหารจัดการธุรกิจภายในโซ่อุปทาน ภายใต้สถานการณ์ การเปิดเสรีการค้าและผลกระทบที่มีการปลอมปนข้าวคุณภาพต่ำจากประเทศเพื่อนบ้าน อันจะนำไปสู่การทำลายภาพลักษณ์ข้าวหอมมะลิไทยในอนาคต และแนวคิดการพัฒนาช่องทางดำเนินการธุรกิจของชาวนาขนาดเล็ก ผ่านเครือข่ายธุรกิจสหกรณ์ เพื่อแก้ปัญหาาราคาข้าวตกต่ำ บนหลักการพึ่งพาและร่วมมือกัน

ปัจจุบันเครือข่ายฯ ได้ดำเนินการเป็นปีที่สองที่มุ่งไปในทิศทางของการสร้างความแข็งแกร่งเป็นปีกแผ่นของเครือข่ายฯ เพื่อขับเคลื่อนแบรนด์ “ข้าวเกิดบุญ” ควบคู่ไปกับการขยายผลเครือข่ายฯ เพื่อสร้างพลังความร่วมมือระหว่างสหกรณ์การเกษตรและกลุ่มเกษตรกรที่สนใจเข้าร่วมเป็นภาคีเครือข่าย ด้วยการสร้างคุณค่าในกิจกรรมภายใต้โซ่อุปทานทั้งระดับต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เพื่อการสร้างภูมิคุ้มกันและช่วยปกป้องชาวนา ตลอดจนช่วยรักษาคุณภาพมาตรฐานและภาพลักษณ์ของข้าวหอมมะลิให้คงอยู่ตลอดไป

4.5.3 เครือข่ายคุณค่ายางพารา

ตัวแบบเครือข่ายคุณค่ายางพารา โดยมีสหกรณ์การเกษตรย่านตาขาว จำกัด เป็นแกนนำ เพื่อมุ่งดำเนินการในการพัฒนาโซ่อุปทานเชิงคุณค่าให้เกิดประโยชน์ต่อภาคีพันธมิตรของเครือข่ายธุรกิจยางพารา ตั้งแต่กระบวนการผลิตจนถึงการตลาดขั้นสุดท้ายเพื่อให้ได้รูปแบบที่สามารถลดต้นทุนการตลาดในการนำสินค้าจากผู้ผลิตไปสู่ผู้บริโภค และมีการค้าที่เป็นธรรม ซึ่งจะส่งผลต่อการประกอบอาชีพของชาวสวนยางพาราอย่างยั่งยืน

การเชื่อมโยงเครือข่ายธุรกิจยางพาราตั้งแต่ผู้ผลิตถึงผู้นำเข้าจากต่างประเทศภายใต้โซ่อุปทาน โดยมีสหกรณ์การเกษตรย่านตาขาวเป็นแม่ข่าย มีการจัดทำแผนธุรกิจเบื้องต้น เพื่อการส่งออกยางพาราของสหกรณ์การเกษตรย่านตาขาว ภายใต้ความเป็นไปได้ในการทำธุรกิจกับเครือข่าย ซึ่งได้มีการศึกษาดูงาน โดยการสอบถามความคิดเห็นจากบริษัทพันธมิตรทางธุรกิจส่งออกยางพารา การศึกษาดูงานการแปรรูปยางคอมปาวนด์ของกลุ่มเกษตรกรทำ

สวนธารน้ำทิพย์ อำเภอเบตง จังหวัดยะลา และมีข้อตกลงการทำธุรกิจร่วมกัน โดยสหกรณ์การเกษตรย่านตาขาวผลิตให้กลุ่มเกษตรกรทำสวนธารน้ำทิพย์เป็นผู้ส่งออก ศึกษาดูงานเรื่องการแปรรูปยางคอมปาวด์ของบริษัทยูโรมาร์รับเบอร์ประเทศมาเลเซีย ซึ่งเป็นพันธมิตรของกลุ่มเกษตรกรทำสวนธารน้ำทิพย์ และได้มีปฏิญญา 3 ข้อ คือ (1) มุ่งพัฒนาอาชีพชาวสวนยางพาราอย่างยั่งยืน ภายใต้การเปิดเสรีทางการค้า (2) การรวมพลังสร้างสรรค์ธุรกิจของเครือข่ายให้มีความสามารถทางการแข่งขัน และ (3) ความร่วมมือทางวิชาการ ข้อมูลข่าวสาร ความรู้เชิงวิชาการในการสนับสนุนเครือข่าย ตลอดจนการเชื่อมโยงเครือข่ายกับชุมชนสหกรณ์การผลิตและการตลาดจีน (ACFSMC) ที่กรุงปักกิ่ง ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน

4.5.4 เครือข่ายคุณค้ำมั่นสำปะหลัง

ตัวแบบเครือข่ายคุณค้ำมั่นสำปะหลัง มีสหกรณ์การเกษตรชาวนุวรถักขบุรี จ.กำแพงเพชร เป็นแกนนำ และสหกรณ์ที่เป็นเครือข่ายพันธมิตร เช่น สหกรณ์การเกษตรศรีมหาโพธิ จ.ปราจีนบุรี และสหกรณ์อื่นๆ ก่อให้เกิดผลผลิตและผลพลอยได้จากงานวิจัย ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงด้านการบริหารจัดการของสหกรณ์ สหกรณ์ได้พัฒนา

รูปแบบของการดำเนินงานและการบริหารจัดการอย่างมีแบบแผน เพื่อรับรู้ถึงปัญหาและข้อจำกัดต่างๆ ตลอดจนแนวทางแก้ไขที่เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายก่อนกำหนดเป็นแผนงานที่จะนำไปสู่การปฏิบัติจริง สหกรณ์ได้นำแนวคิดของการเชื่อมโยงเครือข่ายคุณค่า การจัดการความรู้ (Knowledge management) มาประยุกต์ใช้ในงานสหกรณ์ จึงทำให้สหกรณ์การเกษตรชาวนุวรถักขบุรี มีการเติบโตของธุรกิจและผลประกอบการที่เพิ่มขึ้นมาก จากเดิมมีขนาดของธุรกิจอยู่ที่ประมาณ 73

ล้านบาท และกำไรประมาณ 1 ล้านบาท สามารถขยายขนาดธุรกิจเป็นมูลค่าธุรกิจประมาณ 496 ล้านบาท และมีกำไรประมาณ 4 ล้านบาทในปีปัจจุบัน

2. การเปลี่ยนแปลงในด้านสมาชิก

จากการพัฒนารูปแบบการดำเนินงานของสหกรณ์ ทำให้สมาชิกมีความศรัทธาและเชื่อมั่นในองค์กรของสหกรณ์มากยิ่งขึ้น โดยสมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของสหกรณ์และเข้ามาทำธุรกิจกับสหกรณ์มากขึ้น

3. การเปลี่ยนแปลงด้านชุมชนและสังคม

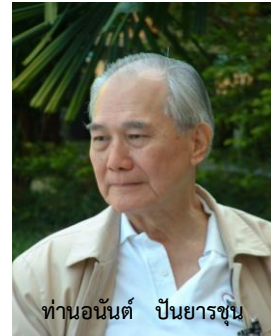
ภายใต้การจัดโครงการ “ต้นกล้าพันธุ์ใหม่หัวใจสหกรณ์” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ของโครงการในการสร้างความรู้จักเรื่องการสหกรณ์แก่เยาวชนในท้องถิ่นเพื่อเติบโตเป็นสมาชิกสหกรณ์ที่ดีในอนาคต ในการจัดกิจกรรมดังกล่าวนี้สหกรณ์ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากภาคการศึกษา ครู อาจารย์ นักเรียน และหน่วยงานขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่ได้ช่วยกันจัดกิจกรรมขึ้น ชุมชนและสังคมได้รู้จักและเข้าใจบทบาทของสหกรณ์มากยิ่งขึ้น ซึ่งจะประโยชน์

อย่างยิ่งของสหกรณ์ในการดำเนินงานทั้งในปัจจุบันและอนาคต ส่วนภาคชุมชนและสังคมนั้น ถ้ามีความเข้าใจบทบาทอย่างแท้จริงของสหกรณ์และให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีแล้ว ทำให้เชื่อมั่นได้ว่าสหกรณ์จะสามารถขับเคลื่อนและเป็นกลไกที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ได้อย่างยั่งยืนสืบต่อไป

4.6 ข้อเสนอ “แนวทางปฏิรูปประเทศไทย” ของ คปร. : การปฏิรูปการเกษตรเพื่อสังคมที่เป็นธรรม

“ข้อเสนอแนวทางปฏิรูปประเทศไทย” ซึ่งจัดทำโดยคณะกรรมการปฏิรูป (คปร.) ที่มีคุณอนันต์ ปันยารชุน เป็นประธานและใช้เวลาประมาณ 10 เดือนในการศึกษาและจัดทำข้อเสนอซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 19 เรื่อง จำนวน 5 เรื่อง ได้ผ่านการรับรองของ คปร. ไปแล้ว ส่วนอีก 14 เรื่องอยู่ระหว่างการดำเนินการศึกษาเพื่อรอรับความเห็นชอบ ในฉบับนี้จะได้นำเอาสาระสำคัญของการปฏิรูปการเกษตรเพื่อสังคมที่เป็นธรรมมาฝากท่านผู้อ่าน ดังต่อไปนี้

4.6.1 ข้อเสนอสำหรับแนวทางปฏิรูปการเกษตรเพื่อสังคมที่เป็นธรรม

แม้ว่าสัดส่วนของผลผลิตด้านการเกษตรจะเหลือเพียงร้อยละ 10 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ แต่แรงงานที่อยู่ในภาคการเกษตรยังมีสูงถึง 15 ล้านคน (โดย 12 ล้านคนทำการผลิตในไร่นา 3 ล้านคนเป็นแรงงานรับจ้างภาคการเกษตร)

คนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย (ใช้พื้นที่ไม่เกิน 50 ไร่) ซึ่งไม่เคยได้รับการสนับสนุนจากรัฐอย่างจริงจัง ดังนั้นคณะกรรมการฯ จึงมีความเห็นว่า การปฏิรูปเกษตรกรรมต้องมุ่งไปที่การปรับปรุงเกษตรกรรายย่อยเพื่อให้ประชากรในภาคนี้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในมาตรฐานการครองชีพที่ดี

4.6.2 สภาพปัญหาของเกษตรกรรายย่อย

- 1) ไร่อำนาจการต่อรอง
- 2) ระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ไม่เอื้อต่อการให้ความรู้แก่ผู้เรียนเพื่อไปใช้ในการทำเกษตรกรรมรายย่อย
- 3) เกษตรกรรายย่อยเข้าไม่ถึงสิทธิและการคุ้มครอง มักถูกละเมิดจนทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ทั่วไป
- 4) ได้รับความเสี่ยงทั้งในด้านการทำการเกษตรและธุรกิจโดยไม่มีกลไกประกันความเสี่ยง
- 5) ตลาดสินค้าเกษตรทั้งผลิตผลและปัจจัยการผลิตมีลักษณะผูกขาดเกษตรกรไม่สามารถต่อรองได้
- 6) เกษตรกรมีหนี้สินสูงมากทำให้มีต้นทุนการผลิตสูงกว่าที่จะมีกำไรในการประกอบการ
- 7) เกษตรกรรมไทยในปัจจุบันไม่ช่วยสร้างความปลอดภัยด้านอาหารและสิ่งแวดล้อม
- 8) ระบบการสนับสนุนจากรัฐไม่มีประสิทธิภาพและบางครั้งก่อให้เกิดผลร้ายแก่เกษตรกรรายย่อย

4.6.3 ข้อเสนอการปฏิรูป

คณะอนุกรรมการได้มีข้อเสนอในการปฏิรูปการเกษตรเพื่อสังคมที่เป็นธรรม ใน 8 กรอบแนวทาง ได้แก่ การสร้างอำนาจการต่อรอง ระบบการศึกษาและเรียนรู้ สิทธิและการคุ้มครองเกษตรกร หลักประกันความเสี่ยงทางการเกษตร ตลาดเสรีที่แท้จริง การจัดการหนี้สินและทุน ความปลอดภัยด้านอาหารและสิ่งแวดล้อม ระบบการสนับสนุนจากภาครัฐ ซึ่งในที่นี้จะได้สรุปให้เห็นมาตรการในกรอบแนวทางต่างๆ โดยคร่าวๆ ดังนี้

4.6.4 การสร้างอำนาจการต่อรอง มีข้อเสนอ ให้รัฐและ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องสนับสนุนให้เกษตรกรรวมกลุ่มกันในทุกรูปแบบ และเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มต่างๆ จนเป็นสหกรณ์เพื่อสร้างอำนาจการต่อรองและการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และมีส่วนร่วมในการจัดสรรการใช้ทรัพยากรต่างๆ ร่วมกัน

4.6.5 ระบบการศึกษาและเรียนรู้สำหรับเกษตรกรรายย่อย มีข้อเสนอ ให้สร้างกระบวนการ

เรียนรู้ การสร้างความรู้ใหม่จากการวิจัย โดยให้เกษตรกรได้มีส่วนในการวิจัยด้วยตนเอง การเผยแพร่นวัตกรรมด้วยการจัดให้มีสถาบันหรือกลไกในการเผยแพร่ความรู้แก่เกษตรกรรายย่อย ให้มีความรู้ความสามารถในการทำการเกษตรอย่างเหมาะสมตามบริบทของท้องถิ่นและความเป็นสากล

4.6.6 สิทธิและการคุ้มครองเกษตรกรมีข้อเสนอในการ

ปรับปรุงกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของเกษตรกร เช่น สิทธิในการเข้าถึงการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรสาธารณะ การพัฒนาระบบป้องกันการผูกขาดและการกระทำที่ไม่เป็นธรรมแก่เกษตรกร สิทธิด้านสวัสดิการ ความมั่นคง

4.6.7 หลักประกันความเสี่ยงทางการเกษตร

- ให้มีระบบประกันความเสี่ยงหรือประกันผลผลิตการเกษตรในรูปแบบต่างๆ
- สร้างหลักประกันรายได้และคุณภาพชีวิตขั้นต่ำ เช่น สร้างอาชีพเสริมรายได้ สร้างราคาผลผลิตที่เป็นธรรม เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้ขั้นต่ำเพียงพอแก่การครองชีพ

4.6.8 ตลาดเสรีที่แท้จริง

- รัฐควรลดบทบาทการแทรกแซงกลไกตลาดสินค้าเกษตร โดยเฉพาะการบิดเบือนราคาซึ่งมักนำไปสู่การทุจริต
- จัดให้มีตลาดสินค้าเกษตรให้หลากหลาย เพื่อให้เกิดการแข่งขันด้านการกระจายสินค้า
- การเปิดช่องทางให้กลุ่มเกษตรกรมีส่วนแบ่งในตลาดส่งออกโดยตรง ฯลฯ

4.6.9 การจัดการหนี้สินและทุน

- เร่งรัดปัญหาหนี้สินเกษตรกร
- ให้จัดการหนี้สินกับกลุ่มเกษตรกรแทน

บุคคล และหาแนวทางการจัดการทางการเงินและแผนการ
ออมของครัวเรือนเกษตรกรไปพร้อมกัน

- บูรณาการการบริหารจัดการกองทุนที่
เกี่ยวกับการแก้ไขหนี้สินเกษตรกรให้เป็นเอกภาพ โดยการ
จัดการบริหารกองทุนใหม่เพื่อมีให้นักการเมืองและข้าราชการ
ประจำแทรกแซง

- การให้สินเชื่อผ่านกลุ่มแทนเกษตรกรรายบุคคล
- ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาแหล่งทุนและ

การจัดการหนี้ของเกษตรกรโดยท้องถิ่น โดยการรวมกองทุน
ประเภทต่างๆ ในหมู่บ้านและตำบลเข้าด้วยกัน

- ให้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์
การเกษตร(ธกส.)ปรับโครงสร้างและการบริหารจัดการธนาคาร
ให้มีตัวแทนเกษตรกรเข้าร่วมด้วย ธกส.ไม่ควรให้สินเชื่อในรูป
ของปัจจัยการผลิตเพื่อให้ลูกค้ำมีทางเลือก ฯลฯ

4.6.10 ความปลอดภัยด้านอาหารและสิ่งแวดล้อม

- กำหนดเป้าหมายการลดใช้สารเคมีให้ชัดเจน
- ปฏิรูประบบควบคุมสารเคมี
- สนับสนุนระบบการเกษตรที่ปลอดภัย

โดยกำหนดเป้าหมายให้ชัดเจนภายในเวลาที่กำหนด

4.6.11 ระบบการสนับสนุนจากภาครัฐ

- บูรณาการระบบฐานข้อมูลเกษตรกรให้
เป็นเอกภาพและเป็นข้อมูลสาธารณะ

- ปรับเปลี่ยนแนวคิดจากการที่เกษตรกร
ต้องพึ่งบริการจากรัฐมาเป็นพึ่งตนเองและพึ่งพากัน

- ปรับนโยบายเกษตรให้เป็นอิสระจากกลุ่มทุน
- ปรับระบบบริหารภาครัฐให้หน่วยงานรัฐมีขนาดเล็กลงแต่มีประสิทธิภาพมากขึ้น
- ยุบรวมกองทุนสงเคราะห์ชาวย - หยู้ง ให้เป็นเอกภาพ ทบทวนนโยบายและ

ยุทธศาสตร์ การช่วยเหลือให้เกษตรกรมีความรู้ตามความสามารถที่จะพึ่งพาตนเอง

